

International Journal of **Kannada** Research

www.kannadajournal.com

ISSN: 2454-5813

IJKR 2021; 7(3): 47-54

© 2021 IJKR

www.kannadajournal.com

Received: 11-05-2021

Accepted: 19-06-2021

Dr. M Govind Pai

A 403, Pride Enchanta,

Opp BHEL, Mysore Road,

Bangalore, Karnataka, India

ಮತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯದ ಉದಯ ಅಥವಾ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಿರುಪರಿಚಯ

Dr. M Govind Pai

ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದ ವಿಷಯ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ವನ್ನು ಓದುವ ಪ್ರಮೇಯ ಬಂತು. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, 'ಬೃಹದ್ದೇಶಿ', 'ಅಭಿನಯದರ್ಪಣ', 'ಸಂಗೀತ ರತ್ನಾಕರ', 'ಚತುರ್ವಂದೀಪ್ರಕಾಶಿಕಾ' ಓದಿದೆ. ಕೆಲವು ವಾರಗಳ ಹಿಂದೆ ನೆಂಟರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿನ ಹದಿಹರೆಯದ ಹುಡುಗಿಯೊಬ್ಬಳು ನೃತ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತಾಳೆಂದೂ, ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಪ್ರದರ್ಶನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾಳೆಂದೂ ಕೇಳಿ ಕುತೂಹಲಕ್ಕಾಗಿ ನಾಟ್ಯದ ಉದಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸರಳ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೆ. ಆಗ, ಕಲಿಯುವವರಿಗೂ, ಕಲಿಸುವವರಿಗೂ ಕುಣಿತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯೇ ಹೊರತು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ನೃತ್ಯದಲ್ಲೂ ಎಂದರಿವಾಯಿತು. ಇದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವರಿಗಂತೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಆಗುವುದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಲೇಖನವನ್ನು ಕತೆ, ಮಾಹಿತಿ, ವಿಮರ್ಶೆಗಳನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸಿಯೇ ಬರೆದಿದ್ದೇನೆ. ಕೊನೆಗೆ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳ ಹೆಸರನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ, ಇಷ್ಟವಿದ್ದ ಓದುಗರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿಗಾಗಿ ಓದಬಹುದು. ಹತ್ತು ಪುಟಗಳ ಲೇಖನವು ಕಿರುಪರಿಚಯ ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಬರಬಹುದು, 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಇದು ಕಿರಿದೇ.

1651 ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಶತಕಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಪೊರ್ತುಗೀಸ್ ಭಾಷೆಗೆ ಅಬ್ರಹಾಂ ರೋಜರ್ ಭಾಷಾಂತರ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದು ವಿದೇಶಿ ಭಾಷೆಗೆ ಭಾಷಾಂತರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊದಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕೃತಿಯಾಯಿತು. 1776 ರಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಪಂಡಿತರು ಆಗಿನ ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ವಾರೆನ್ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್ ರಿಗಾಗಿ ಬರೆದ 'ವಿವಾದಾರ್ಣವಸೇತು' ಎಂಬ, ಹಿಂದೂ ಕಾನೂನು ಪದ್ಧತಿಯ ಕೃತಿ 'A Code of Gentoo Law' ಎಂದು ಭಾಷಾಂತರವಾಯಿತು. 1789ರಲ್ಲಿ ವಿಲಿಯಮ್ ಜೋನ್ಸ್ ಎಂಬವರು ಕಾಳಿದಾಸನ 'ಶಾಕುಂತಲಾ' ನಾಟಕವನ್ನು ಇಂಗ್ಲೀಷಿಗೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಕಣ್ತೆರೆದರು. ಭಾರತದ ನಾಟಕಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 3ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲೆಯೇ ಪಾಣಿನಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಲಿ ಮತ್ತು ಕೃಶಾಶ್ವರ ನಾಟಕಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರ ಕೃತಿಗಳು ಈಗ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗಿವೆ. ಇವು ಶ್ಲೋಕಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರದೆ ಆಗಿನ

Corresponding Author:

Dr. M Govind Pai

A 403, Pride Enchanta,

Opp BHEL, Mysore Road,

Bangalore, Karnataka, India

ಕಾಲದ ರೂಢಿಯಂತೆ ಸೂತ್ರ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುವೆಂದು ಸಂಶೋಧಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 1865ರಲ್ಲಿ ಫಿಟ್ಸ್ ಎಡ್ವರ್ಡ್ ಹೊಲ್ ಎಂಬವರಿಗೆ ಧನಂಜಯನು ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ನಾಟಕ ಕಲೆಯ 'ದಶರೂಪಕ'ವನ್ನು ಭಾಷಾಂತರ ಮಾಡುವಾಗ ಭರತ ಎಂಬ ಮುನಿ ಬರೆದ 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯು ಸಿಕ್ಕಿತು. ಅದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋದ ಮತ್ತು ಅದು ಅಸಮಗ್ರವಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಅದನ್ನು 'ದಶರೂಪಕ'ಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ (Appendix) ಮಾಡಿದರು. ಕ್ರಮೇಣ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಇತರ ಭಾಗಗಳ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ದೊರಕುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆ ಅದೊಂದು ನಾಟಕ, ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತ ಕಲೆಗಳ ಅತೀ ಹಳೆಯ ಮೇರುಗ್ರಂಥವೆಂದೂ, ಜಗತ್ತಿನ ಯಾವುದೇ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಸಮಗ್ರವಾದ ಕೃತಿ ಈ ಕಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅರಿವಾಯಿತು. 1865ರಿಂದ 1894ರ ತನಕ ಅಸಮಗ್ರವಾದರೂ ಪ್ರಕಟ ಮಾಡಿ ಟೀಕೆ ಬರೆದವರು ವಿದೇಶಿಯರು, ಇಂಗ್ಲೀಷರು, ಜರ್ಮನರು ಮತ್ತು ಫ್ರೆಂಚರು. 1894ರಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತ ಶಿವದತ್ತಾ ಮತ್ತು ಕಾಶೀನಾಥ ಪಾಂಡುರಂಗ ಪರಬ್ ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಕೃತಿಯು ಭಾರತೀಯರಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಥಮ ಕೃತಿ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆನಂತರ 1926ರಿಂದ 1934ರ ಒಳಗೆ ಬರೋಡಾದಿಂದ ಕಾಶ್ಮೀರಿ ಪಂಡಿತ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ (ಕ್ರಿ.ಶ. 9ನೇ ಶತಮಾನ) ಟೀಕೆಯುಳ್ಳ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಕವಿ ಸಂಪಾದನ ಮಾಡಿದ (ಅಧ್ಯಾಯ I - XIV, ಮತ್ತು VIII - XVIII) ಕೃತಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ಕ್ರಮೇಣ ಎಲ್ಲಾ 36 ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಲಭ್ಯವಾದುವು. 1929ರಲ್ಲಿ ಕಾಶಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಾಲೆಯು 'ಶ್ರೀ ಭರತಮುನಿಪ್ರಣೀತ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಂ' ಎಂಬುದನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿತು. ಆನಂತರ 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ವು ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವಾಯಿತು. 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ವೆಂದರೆ ನಾಟಕ, ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತಗಳ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗ್ರಂಥ. ಪುರಾತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭರತಮುನಿಯು ಈ ಮಹಾಗ್ರಂಥ 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ವನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಬಿಟ್ಟನು. ಇದನ್ನು ಓದಿದ ಅತ್ರೇಯರಾದಿ ಮುನಿಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ, ಭರತನ ಮುಂದೆ ಬಂದು, ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ವೇದಗಳಷ್ಟೇ ಪವಿತ್ರವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಸ್ಪೂರ್ತಿ ಹೇಗೆ ಬಂತು, ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದ ಅವನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು, ಇದು

ಯಾರಿಗಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇದರಲ್ಲಿನ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವ ಬಗೆಯೆಂತು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಭರತನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಾನು ಹೇಗೆ ಇದನ್ನು ಬರೆದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸತೊಡಗಿದನು.

ಪ್ರಣಮ್ಯ ಶಿರಸಾದೇವೋ ಪಿತಾಮಹಮಹೇಶ್ವರೌ |
ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಯದುದಾಹೃತಂ ||
(ಭರತ ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅ 1., ಶ್ಲೋ 1).

ಆಗ ಭರತನು ತಲೆಬಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ, ಮಹೇಶ್ವರನನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ತನಗೆ ದೊರೆತ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾ ಹೀಗೆಂದನು.

ಸ್ವಯಂಭೂ ಮನುವಿನ ಕೃತಯುಗವು ಕಳೆದು ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ತ್ರೇತಾಯುಗವು ಆರಂಭವಾದಾಗ ಜನರು ಕಾಮ, ಲೋಭ, ಮದ, ಮತ್ಸರಗಳಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ಲೋಕಪಾಲರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವು (ಈಗಿನ ಭಾರತ) ದೇವ, ದಾನವ, ರಾಕ್ಷಸ, ಯಕ್ಷ, ಉರಗಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದು, ಮನಶ್ಯಾಂತಿ ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವಾಯಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ದುಃಖ ದುಗುಡಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಲು, ಮನೋರಂಜನೆಗಾಗಿ ಏನನ್ನಾದರೂ ತಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯವೂ, ಶ್ರಾವ್ಯವೂ (audio-visual) ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದು, ಸರ್ವವರ್ಣೀಯರಿಗೂ ದೊರಕುವಂತಹ ವೇದವೊಂದನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ರಚಿಸಬೇಕು ಎಂದೂ ಬೇಡಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು, ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವರನ್ನು ಬೀಳುಕೊಂಡನು.

ತರುವಾಯ ಅವನು ಆಲೋಚನಾಮಗ್ನನಾಗಿ ನೀತಿ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಲೆ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳಿರುವ 'ನಾಟ್ಯ' ಎಂಬ ಐದನೇ ವೇದವನ್ನು ರಚಿಸುವೆ, ಅದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೀತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಂತಾಗುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿ, ಯೋಗಾರೂಢನಾಗಿ ತಾನು ಈ ಮೊದಲು ರಚಿಸಿದ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದನು.

ಜಗ್ರಾಹ ಪಾಠ್ಯಮೃಗೈದಾತ್ನಾಮಭ್ಯೋ ಗೀತಮೇವ
ಚ | ಯಜುರ್ವೇದಾದಭಿನಯಾನ್

ರಸಾನ್ನಧರ್ವಣಾದಪಿ || (ಭ. ನಾ. ಶಾ., ಅ 1., ಶ್ಲೋ 17).

ವೇದೋಪವೇದೈ ಸಂಬದ್ಧೋ ನಾಟ್ಯವೇದೋ
ಮಹಾತ್ಮನಾ | ಏವಂ ಭಗವತಾ ಸೃಷ್ಟೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ಸರ್ವವೇದಿನಾ ||

(ಭ. ನಾ. ಶಾ., ಅ 1., ಶ್ಲೋ 18).

ಪಠ್ಯವನ್ನು ಋಗ್ವೇದದಿಂದ, ಗೀತವನ್ನು ಸಾಮವೇದದಿಂದ, ಅಭಿನಯವನ್ನು ಯಜುರ್ವೇದದಿಂದ ಮತ್ತು ರಸವನ್ನು ಅಥರ್ವವೇದದಿಂದ ತೆಗೆದು ಹಿಂದೆ ರಚಿಸಿದ ವೇದ, ಉಪವೇದಗಳಂತೆಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಮಹಾತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೊಸ 'ನಾಟ್ಯವೇದ'ವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು.

ಆ ಬಳಿಕ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆದು ತಾನು ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸಗಳ ಕಥೆಗಳಿದ್ದ ನಾಟ್ಯವೇದವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ, ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸಭಾಕಂಪನವಿಲ್ಲದವರನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಅವರಿಂದ ಆಡಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ನಾಟ್ಯವೇದವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಂಜಲಿಬದ್ಧನಾಗಿ ಕೈಜೋಡಿಸಿ, "ಭಗವನ್, ಇದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತಹ ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಅನರ್ಹರು, ಅಯೋಗ್ಯರು. ವೇದಗಳ ಸಾರವನ್ನರಿತವರೂ, ಸಂಶಿತವ್ರತರೂ ಆದ ಮುನಿಗಳೇ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲರು" ಎಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಭರತ ಮುನಿಯನ್ನು ಕರೆದು, ನಾಟ್ಯವೇದವನ್ನು ಕರುಣಿಸಿ, ಅವನೂ, ಅವನ ನೂರು ಪುತ್ರರೂ ಇದನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿ, ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು. ಭರತನಿಗೆ ನೂರು ಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಾದರೂ, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಭರತಪುತ್ರರೆಂದು ನೂರೈದು ಮಂದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ, ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಭರತನ ಪುತ್ರರೂ ಅಲ್ಲ, ಶಿಷ್ಯರೂ ಅಲ್ಲ, ಸಮಕಾಲೀನರೂ, ಹಿಂದಿನವರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಭರತನು ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದು ತನ್ನ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಅವರವರ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಹಂಚಿದನು.

ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದ ನಂತರ ಭರತನು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಶಿರಸಾ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿ, ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ತಾನು

ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದು, ತನ್ನ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಅವರವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಹಂಚಿ, ಅವರಿಗೆ ಅಭಿನಯ, ಹಾವಭಾವ, ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿ, ಮಾತಿನ ಧ್ವನಿಯ ಮೇಲಿನ ಹಿಡಿತ, ರಂಗಮಂಚದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವ, ನಡೆದಾಡುವ ಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಟ್ಯವೇದದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಭಾರತಿ, ಸಾತ್ವತಿ ಮತ್ತು ಆರ್ಭಟಿ ವೃತ್ತಿಗಳಂತೆ ತರಬೇತಿಮಾಡಿರುವೆನು, ನಾಟಕದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೇನೆಂದು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಾಲ್ಕನೇ ವೃತ್ತಿಯಾದ ಕೈಶಿಕಿ ವೃತ್ತಿಯನ್ನೇಕೆ ಬಿಟ್ಟೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ, ಅದನ್ನು ಮಾಡಲು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರು ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ. ಅದು ಸುಂದರ, ಆಕರ್ಷಕ, ಕೋಮಲ, ಕಣ್ಮನಗಳನ್ನು ಸೆಳೆವ ವೃತ್ತಿ, ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ಶಿವನು ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರು ಪುರುಷರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿನನ್ನು ಮಾಡಲಶಕ್ಯರು ಎಂದು ಭರತನು ಉತ್ತರಿಸಿದನು.

ಕತೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವ ಮೊದಲು ಈ ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಬೇಕು. 'ವೃತ್ತಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಾನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇನೆ. ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಭಾವ ಅಥವಾ ರಸವನ್ನು ಸಾಂದರ್ಭಿಕ ಸಂಭಾಷಣೆ, ಅದರ ಧ್ವನಿಯ ಪರಿಮಾಣ, ಸಂಗೀತ, ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆ, ಮುಖಭಾವ, ಅಭಿನಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ 'ವೃತ್ತಿ' ಎನ್ನಬಹುದು ಎಂದು ನನ್ನ ವಿಚಾರ. ನಟನೆಯು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾತು, ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ, ಧ್ವನಿಯ ಪರಿಮಾಣವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾತುಕತೆಯಷ್ಟೇ ಇದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪುರುಷಪಾತ್ರಗಳು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಭಾರತಿ ವೃತ್ತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಕರುಣಾ, ಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ರಸವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯ. ಪಾತ್ರನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯ, ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಒತ್ತು ಕೊಟ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ಫೂರ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಧೈರ್ಯ, ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ವೃತ್ತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ವೀರ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ರಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮೋಸ, ಅಸತ್ಯದ ನುಡಿಗಳು, ಮಾಟ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ, ಸಿಟ್ಟಿನ ಮಾತುಗಳು, ಬೈಗಳು, ಕಿರಿಚಾಟ, ಜಂಭಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳೋಣ ಈ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆರ್ಭಟಿವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ರೌದ್ರ, ಭಯಾನಕ ಮತ್ತು ಭೀಭತ್ಸ ರಸಗಳನ್ನು ಇದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ

ಪೋಷಾಕು ಧರಿಸಿ, ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು, ಮೃದು ನುಡಿ, ಸಂಗೀತನೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರೇ ಮಾಡುವ ಆಕರ್ಷಕ ನಟನೆಯನ್ನು ಕೈಶಿಕಿ ವೃತ್ತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯರಸಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ. ಭರತನು ಒಂಭತ್ತನೇ ರಸ ಶಾಂತ ರಸವನ್ನು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಈ ರಸವನ್ನು ಉದ್ಭಟ ಎಂಬ ಕಾಶ್ಮೀರಿ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಕ್ರಿ. ಶ. 8ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಂತರ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ 'ಅಭಿನವಭಾರತಿ'ಯಲ್ಲಿಯೂ (ಕ್ರಿ. ಶ. 10ನೇ ಶತಮಾನ) ಶಾಂತ ರಸದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಕೈಶಿಕಿ ವೃತ್ತಿಯು ಪುರುಷರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಮನಗಂಡ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪುನಃ ಯೋಗಾರೂಢನಾಗಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ನಟನಾಚಾರ್ಯವುಳ್ಳ ಮಂಜುಕೇಶಿ, ಸುಕೇಶಿ, ಮಿಶ್ರಕೇಶಿ, ಸುಲೋಚನಾ, ಸೌದಾಮಿನಿ, ದೇವದತ್ತಾ, ದೇವಸೇನಾ, ಮನೋರಮಾ, ಸುದತಿ, ಸುಂದರಿ, ವಿದಗ್ಧಾ, ವಿಪುಲಾ, ಸುಮಾಲಾ, ಸಂತತಿ, ಸುನಂದಾ, ಸುಮುಖಿ, ಮಾಗಧೀ, ಅರ್ಜುನೀ, ಸರಳಾ, ಕೇರಳಾ, ಧೃತಿ, ನಂದಾ, ಸುಪುಷ್ಕಲಾ ಮತ್ತು ಕಲಮಾ ಎಂಬ 24 ಅಪ್ಸರೆಯರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಸ್ವಾತಿ ಮತ್ತು ಸಂಗಡಿಗರನ್ನು ವಾದ್ಯಮೇಳಕ್ಕೂ, ನಾರದ ಮತ್ತು ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಗಾಯನಕ್ಕೂ ನಿಯೋಜಿಸಿ, ಭರತನಿಗೆ ಇಂದ್ರಧ್ವಜದ ದಿನ ನಾಟಕ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದನು.

ಇಂದ್ರಧ್ವಜದ ದಿನ ಅಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ದೈತ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ದಿನ, ವಿಜಯ ದಿನಾಚರಣೆ, ಭಾದ್ರಪದ ಶುದ್ಧ ದ್ವಾದಶಿಯಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರಾತನ ಕಾಲದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಜನಪ್ರಿಯ ಹಬ್ಬವಾಗಿತ್ತು. ಇದೇ ಕತೆಯನ್ನು ವಸ್ತುವಾಗಿಟ್ಟು ಬರೆದ ನಾಟಕದ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಆ ದಿವಸ ಭರತನು ಮಾಡಿದನು. ಮೊದಲು ನಾಂದಿಯನ್ನಿಟ್ಟು, ನಾಟಕವು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಆರಂಭವಾದಾಗ ಗೆದ್ದೋತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ದೇವದೇವತೆಗಳು ಮೆಚ್ಚಿ ಬಹುಮಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಇಂದ್ರನು ಧ್ವಜವನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಕುಟಿಲಕವನ್ನೂ, ವರುಣನು ಚಿನ್ನದ ಕಳಶವನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನು ಛತ್ರಿಯನ್ನೂ, ಶಿವನು ಸಿಂಧಿಯನ್ನೂ, ವಾಯುವು ಬೀಸಣಿಗೆಯನ್ನೂ, ವಿಷ್ಣುವು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೂ, ಸರಸ್ವತಿಯು ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ನೀಡಿದರು.

ನಾಗರೂ, ಯಕ್ಷರೂ, ಗಂಧರ್ವ ಕಿನ್ನರರೂ ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರ ಪಾರಿತೋಷಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ನಾಟಕವು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾ, ದಾನವರ ಸೋಲು ಮತ್ತು ವಧೆಯ ದೃಶ್ಯಗಳು ಬಂದಾಗ, ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ಕೂತಿದ್ದ ದೈತ್ಯರು ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದು ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸಿದರು. ತಮಗಿದು ಅವಮಾನವೆಂದು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಂಬವನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನಗಳು ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಮಾಯೆಯಿಂದ ನಟರು ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನು ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಅಂಗಾಂಗ, ಮುಖಭಾವಗಳನ್ನು ಸ್ಥಂಭಿತಗೊಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ನಿಶ್ಚೇತಿತ ಮಾಡಿದರು.

ಇದನ್ನು ಅರಿತ ಇಂದ್ರನು ಕ್ರೋಧಾನ್ವಿತನಾಗಿ, ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ತನ್ನ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಧ್ವಜಸ್ಥಂಭವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರಿಂದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹಣ್ಣುಗಾಯಿ ನೀರುಗಾಯಿಮಾಡಿ (ಜರ್ಜರ) ವಧಿಸಿದನು. ಇದನ್ನು ಕಂಡ ದೇವತೆಗಳು ಭರತನಿಗೆ ನಾಟಕವನ್ನೂ, ನಟರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಲು ಒಂದು ಉತ್ತಮ ಶಸ್ತ್ರದೊರಕಿತೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜದ ಹೆಸರು ಅಂದಿನಿಂದ 'ಜರ್ಜರ'ವೆಂದಾಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ನಾಟಕವು ಮುಂದುವರಿದಾಗ ಅಳಿದುಳಿದ ವಿಘ್ನಗಳು ಪುನಃ ಕೀಟಲೆಯೆಬ್ಬಿಸಿದರು. ಆಗ ಭರತನು ತನ್ನ ಪುತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ವಿಘ್ನಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ಒಂದು ಶಾಶ್ವತ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ತೋರಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನನ್ನು ಕರೆದು ಒಂದು ಭದ್ರವಾದ ನಾಟಕ ಗೃಹವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದನು. ಆ ಸಭಾಗೃಹದ, ರಂಗಮಂಚದ ಮತ್ತು ನೇಪಥ್ಯದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಮಹೋರುಗಳನ್ನೂ, ಭೂತ ಯಕ್ಷಣಿಯರನ್ನೂ, ಗುಹ್ಯ ಪನ್ನಗಳನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಯುಕ್ತಿಸಿ, ತಾನೇ ವೇದಿಕೆಯ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡನು.

ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅಪ್ರಿಯ ಘಟನೆಗಳಾಗದಂತೆ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಸಾಮ, ದಾನ, ದಂಡ ಅಥವಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಮಣಿಸಬೇಕು ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಅವನು ವಿಘ್ನಗಳೊಂದಿಗೆ, "ನೀವೇಕೆ ನಾಟಕ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತೀರಿ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು, "ನೀವು ನಾಟ್ಯವೇದವನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ರಚಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾವೂ,

ದೇವತೆಗಳೂ ನಿಮ್ಮಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು, ಹೀಗಿದ್ದು ನಮ್ಮೊಳಗೆ ಭೇದಭಾವವೇಕೆ?" ಎಂದನು.

ಬ್ರಹ್ಮನು, "ನಾನು ನಾಟ್ಯವೇದದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಮಾನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ, ಒಬ್ಬರು ಮೇಲು, ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಕೀಳು ಎಂದು ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸೋಲುಗಳು, ಅದೃಷ್ಟ, ದುರಾದೃಷ್ಟ ಎರಡನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿಯೇ ರೂಪಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಕತೆಗಳು ಪುರಾಣ, ವೇದ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದಲೇ ಇವೆ, ಕಟ್ಟು ಕತೆಗಳಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ, ವಿನೋದ, ಆಟೋಟ, ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ನೀತಿ ಧರ್ಮಗಳಿವೆ. ಶೃಂಗಾರ, ಯುದ್ಧ, ವಧೆಗಳೂ ಇವೆ. ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠರಿಗೆ ಕರ್ತವ್ಯ, ಪ್ರೇಮಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇಮ, ಹೇಡಿಗಳಿಗೆ ಧೈರ್ಯ, ಬುದ್ಧಿಹೀನರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ, ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇದು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮನೋರಂಜನೆ, ಸಂತಸ, ಮುದ ಮತ್ತು ಮನಶಾಂತಿಗಳಿವೆ. ನಾಟ್ಯವು ಸಾಮಾನ್ಯರ ದೈನಂದಿನ ಚಟುವಟಿಕೆ ಮತ್ತು ವರ್ತನೆಗಳ ಅನುಕರಣೆ ಹೊರತು ಬೇರೇನಲ್ಲ. ಅದು ಉತ್ತಮವೋ, ಅಧಮವೋ ಇರಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನ, ಕಲೆ, ಸೂತ್ರ, ಜಾಣ್ಮೆ, ನೀತಿ ಮತ್ತು ಬೋಧನೆ ಬೇರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ನಾನಿದನ್ನು ಎಲ್ಲರ ಉನ್ನತಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಬರೆದಿದ್ದೇನೆ. ನೀವು ದೇವತೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಸಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮುದ ನೀಡುವ ಪುರಾಣದ, ಇತಿಹಾಸದ ಕತೆಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದೇ ನಾಟ್ಯ (ನಾಟಕ). ದೇವತೆಗಳ, ಅಸುರರ, ರಾಜರುಗಳ, ಸಾಮಾನ್ಯರ ಸಾಹಸ, ಸಾಧನೆ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು, ದುಃಖ, ದುಮ್ಮಾನಗಳನ್ನು, ಸಂತೋಷ, ಆನಂದಗಳನ್ನು ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು, ಅಭಿನಯ, ನೃತ್ಯ, ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಿಂದ ತೋರಿಸಿ ನೋಡುವವರನ್ನು ರಂಜಿಸುವುದೇ ನಾಟ್ಯ ಅಥವಾ ನಾಟಕ, ಬೇರೇನೂ ಅಲ್ಲ" ಎಂದು ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಬೋಳಯಿಸಿ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದನು.

ಬಳಿಕ ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇವತೆಗಳ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ, "ನಾಟ್ಯಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಜಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಭಕ್ತಭೋಜ್ಯಗಳ ನೈವೇದ್ಯವನ್ನರ್ಪಿಸಿ. ಇದರಿಂದ ನಾಟ್ಯವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಂದ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ರಂಗಮಂಚಕ್ಕೆ (ವೇದಿಕೆಗೆ) ಪೂಜೆಮಾಡದೆ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ನಟನು ಮತ್ತು ಅವನ ಪೋಷಕನು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೀಳು ಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ," ಎನ್ನುತ್ತಾ

ಭರತನಿಗೆ ರಂಗಮಂಚದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಾಟ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಥಮ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು. ಹೀಗೆ ಮೊದಲ ನಾಟ್ಯ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿಅಡಚಣೆಗಳು ಬಂದರೂ ನಂತರದ ಪ್ರದರ್ಶನಗಳು ಯಶಸ್ವಿಯಾದುವು.

ಇನ್ನು ನಾಟ್ಯವು ಮರ್ತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಬಂತೆಂದು ಕೊನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೋಡೋಣ. ಭರತಪುತ್ರರು ನಾಟ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರ ಪ್ರಶಂಸೆ, ಮೆಚ್ಚುಗೆಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅವರಲ್ಲಿ ಜಂಭ, ಅಹಂಕಾರ, ದರ್ಪಗಳುಂಟಾದುವು. ತಮಗೆ ಸರಿಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ದುರಭಿಮಾನದಿಂದ ಋಷಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಹಸನಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ಅವರನ್ನು ಕೀಳಾಗಿ ತೋರಿಸಿ ಅವಮಾನಿಸಿದರು. ಋಷಿಗಳು ನಗೆಪಾಟಲಿಗೀಡಾದರು. ಇದರಿಂದ ಸಿಟ್ಟಾಗಿ ಕೆರಳಿದ ಅವರು ಭರತಪುತ್ರರೊಡನೆ, "ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ, ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ನಗುವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ನೀವಿಂತಹ ನೀಚ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ನಮ್ಮನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಂಗ್ಯಮಾಡಬಾರದಿತ್ತು. ನಿಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶವೇನು, ನಮ್ಮ ತಪ್ಪೇನು? ನಾಟ್ಯದ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯಿಂದ ನಿಮಗೆ ಸೊಕ್ಕೇರಿ ನೀವು ಈ ಅವಿನಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಈ ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ನೀವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಸಂತಾನ ಶೂದ್ರ ಸಂತಾನವಾಗುವುದು. ನಿಮ್ಮ ಪೀಳಿಗೆಯವರು ನರ್ತಕರಾಗಿ ಇತರರ, ಪೋಷಕರ ದಯಾಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುವಂತಾಗುವರು" ಎಂದು ಶಪಿಸಿದರು. ಇದನ್ನರಿತ ಇಂದ್ರನು ನಾಟ್ಯವೇದವು ನಾಶವಾಗುವುದೆಂಬ ಭೀತಿಯನ್ನು ತೋರಲು, ಅವರು ಅಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆದರೆ ಶಾಪದ ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುವುವು ಎಂದುತ್ತರಿಸಿದರು.

ಭರತಪುತ್ರರು ಭರತನೊಡನೆ ನಿಮ್ಮಿಂದಾಗಿ ನಾವು ಸಂಕಟಕ್ಕೀಡಾಗಿದ್ದೇವೆ, ನಾಟ್ಯದಿಂದಾಗಿ ನಾವು ಶೂದ್ರರಾಗಬೇಕಾಯಿತು ಎಂದು ದೂರಿಕೊಂಡಾಗ, ಭರತನು ಅದು ವಿಧಿಯ ಆಟವಾದ ಕಾರಣ ಆಗಿಹೋದ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಚಿಂತಿಸಬಾರದೆಂದು ಅವರನ್ನು ಸಂತೈಸಿ, ನಾಟ್ಯವೇದವು ನಷ್ಟವಾಗದು, ಆದರೆ ಋಷಿಗಳ ಮಾತು ಸುಳ್ಳಾಗದಾದುದರಿಂದ ಪುತ್ರರು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಶೂದ್ರರಾಗಿ, ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ

ಕಲಿಸಿ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶಾಪದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ ಪಡೆಯುವುದು ಎಂದು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿದನು.

ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ, ನಹುಷನೆಂಬ ಮಾನವ ರಾಜನು ತನ್ನ ಶೌರ್ಯ, ಲೌಕಿಕ ಚಾಣಕ್ಷತನ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರ ಚಾತುರ್ಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅವನೊಮ್ಮೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ಕಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ, ಇದನ್ನು ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದ ತನ್ನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಪ್ಸರೆಯರ ಮತ್ತು ಮಾನವರ ಮಿಲನದ ಉಲ್ಲೇಖವೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಹುಷನ ಬಿನ್ನಹವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಸಾಧ್ಯ. ಆದರೆ ಭರತ ಮುನಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಸಲಹೆ ನೀಡಿದನು.

ಅಂತೆಯೇ ನಹುಷನು ಭರತನ ಬಳಿ ಅಂಜಲಿಬದ್ಧನಾಗಿ, "ಮಹಾಮುನಿಯೇ, ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಇದನ್ನು ನೀವು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ನನ್ನ ಪಿತಾಮಹ ರಾಜಾ ಪುರೂರವನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉರ್ವಶಿಯು ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಕಲಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅವಳು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ರಾಜನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾಯಿತು, ನಾಟ್ಯವು ನಶಿಸಿತು. ಈಗ ನೀವಿದನ್ನು ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು" ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು.

ಭರತನು "ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ" ಎಂದು ತನ್ನ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕರೆದು ಋಷಿಗಳ ಶಾಪವು ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯ ಬಂದಿದೆ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಈಗ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಿ, ಶಾಪ ವಿಮೋಚನೆಯಾಗುತ್ತಲೇ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕು, ಅದರ ಮೊದಲು ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಪ್ಸರೆಯರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು, ಇದೇ ಅವರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. ತನ್ನ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಕೂಹಲನು ಉತ್ತರತಂತ್ರವನ್ನು (ಮುಂದಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ತಾನಿಲ್ಲೇ ಇದ್ದು ಸ್ವಾತಿ, ನಾರದರೊಡನೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಅಂತೆಯೇ ಭರತಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದ ನಹುಷನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ನಾಟ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ, ಪ್ರದರ್ಶನಗಳನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿದರು. ಕ್ರಮೇಣ ಅಲ್ಲೇ

ವಿವಾಹಿತರಾಗಿ, ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಅವರಿಗೂ ನಾಟ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ, ಮರಳಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದರು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಒಂದು ಶಾಪದ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಾಟ್ಯವೇದವು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿ ನಮಗೆ ದೊರಕಿತು.

ಕೂಹಲ, ಶಾಂಡಿಲ್ಯ, ವತ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ದತ್ತಿಲರು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಭೂಮಿಯಲ್ಲುಳಿದು, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಅದನ್ನು ಇನ್ನೂ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮೂವರ ಗ್ರಂಥಗಳು ನಮಗೆ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ 'ಅಭಿನವಭಾರತಿ' (ಕ್ರಿ. ಶ. 9ನೇ ಶತಮಾನ) ಮತ್ತು ಶಾರದಾತನಯನ 'ಭಾವಪ್ರಕಾಶನ'ಗಳಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. 12ನೇ ಶತಮಾನ) ಇವರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವರು ನಾಟ್ಯದ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಇರಬೇಕು. ದತ್ತಿಲನ 'ದತ್ತಿಲಂ' ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ.

'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ದ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತರ ಸಿಗಲಾರದ ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿವೆ, ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡೋಣ. 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ವನ್ನು ಭರತಮುನಿಯು ಹೇಗೆ ಮತ್ತು ಯಾಕೆ ಬರೆದನೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೇ ಅವನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನಾದರೂ ಇದು ಭರತನೂ ಅವನ ನೂರು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರೂ (ಶಿಷ್ಯರು?) ಕೂಡಿ ಬರೆದದ್ದನ್ನುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಪುತ್ರರ ಸಮಾನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ಪುತ್ರರೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯಿತ್ತು. 'ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ'ದಲ್ಲಿ ಈ ವಿವರಣೆಯಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಇವರನ್ನು ಭರತಪುತ್ರರೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅನೇಕರು ಬರೆದಿದ್ದಾಗಿದ್ದು ಕೊನೆಗೆ ಸಂಕಲನ ಮಾಡಲಾಯಿತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾವ-ರಾಗ-ತಾಲಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಭ-ರ-ತ ಎಂಬ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಲೇಖಕನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದರು ಅನೇಕರು. ಇದಕ್ಕೆ, ಈ ಮಹಾಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದ ಭರತನ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವುದೇ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಅದು ತಪ್ಪು. ಇತರ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಹಾಗೆ ಭರತನಿಗೆ ಉದ್ಭವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸರಿ. ಆದರೆ 'ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ನಾಟಕದ ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉರ್ವಶಿಗೆ ಶಾಪವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಅಧ್ಯಾಯ 24, ಶ್ಲೋಕ 26 - 31 ಮತ್ತು ಕಾಳಿದಾಸನ

‘ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ’), ಅಂದರೆ ಭರತ ಎಂಬ ಮುನಿ ಇದ್ದನು, ಅವನೊಬ್ಬ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಭಿನವಗುಪ್ತ, ನಂದಿಕೇಶ್ವರರು ತಮ್ಮ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಭರತನೇ ಇದರ ಕರ್ತೃ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಪೂ. 200 ರಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. 200 ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ವಿರೋಧವಾಗಿ ನೂರಾರು ತರ್ಕಗಳಿವೆ, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ 6 ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿವೆ, ಆದುದರಿಂದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ರಾಮಾಯಣಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಎಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅನೇಕ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಸ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಘೋಷರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟವರಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಇವುಗಳ ನಂತರದ್ದು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೆಂದು ಅವರ ತರ್ಕ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ‘ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯ’ದಲ್ಲಿ ಭರತನು ಶಿವನಿಗೆ ಮೊದಲು ಪೂರ್ವರಂಗ, ನಂತರ ‘ತ್ರಿಪುರದಾಹ’ ಎಂಬ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ತೋರಿಸಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಶಿವನು ಮೆಚ್ಚಿ, ಪೂರ್ವರಂಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನೃತ್ಯದ ಕರಣ ಮತ್ತು ಅಂಗಹಾರಗಳಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೂ ಚೆನ್ನ ಎಂದು ತಂಡು ಎಂಬವನನ್ನು ಕರೆದು ಭರತನಿಗೆ ಇವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತೋರಿಸು ಎಂದಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದಾಗ ಅವನು ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಈ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ‘ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯ’ ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಆದರೆ ಭರತಪುತ್ರರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಏಳನೇ ಹೆಸರು ತಂಡುವಿನದು. ಅಂದರೆ ಅವನು ಪುತ್ರನೋ ಅಥವಾ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುವೋ?

‘ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ’ದ ಮೇಲೆ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದವರಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಗ್ರಂಥದ ಮೇಲೆ ಬರೆದವರು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಭರತಪುತ್ರರಲ್ಲಿ, ಕೂಹಲನು ಸಂಗೀತದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ‘ಸಂಗೀತಮೇರು’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ, ಇದಲ್ಲದೆ ‘ತಾಲಲಕ್ಷಣ’ ಮತ್ತು ‘ಕೂಹಲರಹಸ್ಯ’ ಎಂಬವುಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಇವು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಶಾಂಡಿಲ್ಯ, ವತ್ಸ್ಯರ ಕೃತಿಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಇತರರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದಲೇ ಇವರು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ದತ್ತಿಲನ ‘ದತ್ತಿಲಂ’ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ, ಇವನ ಪ್ರಕಾರ ಅಲಂಕಾರಗಳು 13, ‘ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ’ದಲ್ಲಿ 33. ನಂತರ ಬರುವ ಲೇಖಕರು

ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಅಷ್ಟೇ ಇಡುತ್ತಾರೆಯೇ ಹೊರತು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ದತ್ತಿಲನು ಭರತನಿಗೂ ಪ್ರಾಚೀನನೋ, ಅಥವಾ ಪುತ್ರನೋ? ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ ‘ಅಭಿನವಭಾರತಿ’ಯು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಟೀಕೆಯ ಬಹು ವಿಖ್ಯಾತ ಗ್ರಂಥ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕೊಟ್ಟು ‘ರಸ’ ಎಂದರೆ ಏನೆಂದು ಸುಂದರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಭಿನವಗುಪ್ತನೂ, ‘ಬೃಹದ್ದೇಶಿ’ಯಲ್ಲಿ ಮತಂಗಮುನಿಯು ದತ್ತಿಲನನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ’ದ ಟೀಕೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಂಥ ನಂದಿಕೇಶ್ವರನ ‘ಅಭಿನಯದರ್ಪಣಂ’.

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ 36 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿದ್ದು, ಮೊದಲ 27 ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ 3 ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ನಾಟ್ಯ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನೂ, ಉಳಿದವು ಸಂಗೀತದ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ಯಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಗೃಹ, ರಂಗಪೂಜೆ, ನೃತ್ಯದ ಪ್ರಕಾರಗಳು, ಪೂರ್ವರಂಗ, ರಸ, ಭಾವ, ಕಾರಿ, ಆಂಗಿಕ ಅಭಿನಯ, ಮಂಡಲ, ಸಂಭಾಷಣೆ, ವೃತ್ತಿ, ನಟನಟಿಯರ ಗುಣಗಳು, ಕಥಾವಸ್ತು, ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿಸುವ ಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಭರತನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸಂಗೀತದ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಸಂಗೀತವನ್ನು ನಾಟ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ನೇಪಥ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಧ್ರುವ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅನೇಕ ತರದ ವಾದ್ಯಗಳ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ತಾಲಗಳನ್ನು ದೇಶೀ ತಾಲ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗ ತಾಲ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಲಾಗಿದೆ, ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛನೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ, ಎರಡು ವೀಣೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ 22 ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ, ಒಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರ ಶ್ರುತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನ ‘ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರ’ವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಇನ್ನು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಇತರರು ಮಾಡಿದ ಕೆಲವು ನಿರ್ವಚನೆಗಳನ್ನು ನೋಡೋಣ.

‘ನೃತ್ಯ’ ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧ ಕುಣಿತ. ಸಂಗೀತಕ್ಕೂ, ತಾಳಕ್ಕೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಕುಣಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಚಲನೆಗೆ ಮುಖ್ಯತೆ ಇದ್ದು, ಯಾವದೇ ಭಾವ, ರಸ ಅಥವಾ ಕತೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

‘ರಸಭಾವವಿಹೀನಂತು ನೃತ್ಯಮಿತ್ಯಭಿಧೇಯತೇ’
(ಅಭಿನಯದರ್ಪಣಂ, ಶ್ಲೋ. 15).

‘ನೃತ್ಯ’ವು ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿನಯ. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತಿನಿಂದ ಕತೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದರೆ, ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತದಿಂದ. ಅದು ರಸ ಮತ್ತು ಭಾವವಿರುವ ಕುಣಿತ. ಭರತನಾಟ್ಯವು ಭಾರತದ ಎಂಟು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನೃತ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು.

‘ರಸಭಾವವ್ಯಂಜನಾದಿಯುಕ್ತಂ ನೃತ್ಯಮಿತೀರ್ಯತೇ’
(ಅಭಿನಯದರ್ಪಣಂ, ಶ್ಲೋ. 16).

‘ನಾಟ್ಯ’ ಅಥವಾ ‘ನಾಟಕ’ವು ಮಾತು, ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಅಭಿನಯಗಳಿಂದ ಒಂದು ಕತೆ ಅಥವಾ ಒಂದು ಘಟನೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು.

‘ನಾಟ್ಯಂ ತನ್ನಾಟಕಂ ಚೈವ ಪೂಜ್ಯಂ
ಪೂರ್ವಕಥಾಯುತಂ’ (ಅಭಿನಯದರ್ಪಣಂ, ಶ್ಲೋ. 14).

ಅವಸ್ತಾನು ಕೃತಿನಾಟ್ಯಂ ರೂಪಂ ದೃಶ್ಯೋಚ್ಚಯತೇ |
ರೂಪಕಂ ತತ್ಸಮಾರೋಪತ್ ದಶಧೈವ ರಸಾಶ್ರಯಂ
(ದಶರೂಪಕಂ, ಶ್ಲೋ. 7). ‘ದಶರೂಪಕ’ದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ತರದ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಧನಂಜಯನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

‘ಸಂಗೀತ’ವು ಗೀತ, ವಾದ್ಯ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯದ ಮಿಶ್ರಣವೆಂದು. ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನು ನಿರ್ವಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರತನಿಂದ ಶಿವನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲಾದ, ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗ ಸಂಗೀತವೆಂದು, ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಅವರವರ ರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮುದನೀಡುವ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ದೇಶಿ ಸಂಗೀತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಗೀತಂ ವಾದ್ಯಂ ತಥಾ ನೃತ್ಯಂ ತ್ರಯಂ
ಸಂಗೀತಮುಚ್ಯತೇ || (ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನ
‘ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರ’ ಅಧ್ಯಾಯ 1, ಶ್ಲೋ. 21)
ಮಾರ್ಗೋ ದೇಶೀತಿ ತದ್ವೇಧಾ ತತ್ರ ಮಾರ್ಗಃ ಸ
ಉಚ್ಯತೇ |

ಯೋ ಮಾರ್ಗೀತೋ ವಿರಿಂಚ್ಯಾದ್ಯೈಃ ಪ್ರಯುಕ್ತೋ
ಭರತಾದಿಭಿಃ || (ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನ ಸಂ. ರ. ಅಧ್ಯಾಯ 1,
ಶ್ಲೋ. 22) ದೇವಸ್ಯ ಪುರತಃ

ಶಂಭೋನಿಯತಾಭ್ಯುದಯಪ್ರದಃ |
ದೇಶೇ ದೇಶೇ ಜನಾನಾಂ ಯದ್ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯ
ಹೃದಯರಂಜಕಂ || (ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನ ಸಂ. ರ.
ಅಧ್ಯಾಯ 1, ಶ್ಲೋ. 23)

ಗೀತಂ ಚ ವಾದನಂ ನೃತ್ಯಂ ತದ್ದೇಶಿತ್ಯಾಭಿಧೇಯತೇ |
(ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನ ಸಂ. ರ. ಅಧ್ಯಾಯ 1, ಶ್ಲೋ. 24).

‘ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ’ವು ನಾಟ್ಯ, ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಅತೀ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗ್ರಂಥವೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದ.

ಆಧಾರ

1. Sastri., Gaurinath: A Concise History of Classical Sanskrit Literature., Motilal Banarasidass Publishers Pvt. Ltd., Delhi., Reprint 1998.
2. भरतमुनिविरचितं नाट्यशास्त्रं, पण्डितकेदारनाथ साहित्यभूषणेन सम्पादितं, Nirvana Sagara Press, Bombay, 1943.
3. Manmohan Ghosh, Translator: Natyashastra, Ascribed to Bharatamuni, , The Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1950, I.
4. Manmohan Ghosh, Translator: Natyashastra, Ascribed to Bharatamuni, Chowkhamba Sanskrit Series, Varanasi, III Edition 2007, II.
5. Adya Rangacharya: The Natyashastra, English Translation with Critical Notes. Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., New Delhi. IV Edition, 2003.
6. ಕುದ್ಮಾಡಿ ವಿಶ್ವನಾಥ ರೈ: ಭರತ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. ಸಹಕಾರಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ವಿಶ್ವ ಕಲಾನಿಕೇತನ, ಪದಡ್ಕ-ಪರ್ಮಲೆ, ಪುತ್ತೂರು, ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ, 2001.
7. नन्दिकेश्वरविरचितं अभिनयदर्पणं: www.sanskritdocuments.org Visited 23rd March, 2021.
8. Shringy., Dr R. K. & Sharma., Dr. Prem Lata. Translators: Sangitaratnakara of Sharngadeva., Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., New Delhi 1999, I.